

Lesbické rodiny

Mezi stereotypem a autenticitou

Kateřina Nedbálková

Abstrakt:

Lesbian families: Between stereotype and authenticity

Based on a qualitative research this text explores the phenomenon of gay and lesbian families in the Czech Republic. I interpret the positioning of gay and lesbian families in two frames of reference that are inhabited by typified and stereotyped actors and relationships. I was interested in how especially lesbians living in families meet and confront two stereotypes: the stereotype of the lesbian and the stereotype of the so called normal family. The everyday presentation of lesbian families is described as a constant interplay between distancing themselves from the stigmatizing stereotypes on one hand and affirming their own authenticity that does not simply copy the heterosexual model on the other hand.

Citujte takto:

NEDBÁLKOVÁ, K. (2005): Lesbické rodiny: Mezi stereotypem a autenticitou. *Biograf* (38): 38 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v3802>

Biograf

Časopis
(nejen) pro
biografickou a reflexivní
sociologii

ISSN 1211-5770
Reg. pod č. MK ČR E 8364

Biograf aktuálně vychází dvakrát ročně v tištěné verzi i jako on-line časopis. Publikuje empirické, metodologické i teoretické příspěvky věnované kvalitativnímu výzkumu.

E-mail:

casopis@biograf.org

Website:

<http://www.biograf.org>

Rok 2005, číslo 38
Vyšlo 27.1.2006

TEXTY

© Časopis Biograf 2005

Úvod

1.

Americká socioložka Judith Stacey se v poslední kapitole knihy *In the name of the family* [Ve jménu rodiny] zamýšlí nad konceptem gay a lesbického[1] rodičovství, které bývá charakterizováno jako oxymóron (1996: 106).[2] Jeho rozporuplnost vyplývá jednak z commonsensuálních očekávání, ale i z odborného společenskovedního diskurzu, a co je pozoruhodné, ambivalentní toto téma zůstává i v interpretacích vycházejících přímo od aktérů gay a lesbické komunity. Stacey nás podobně jako Jeffrey Weeks provádí po linii odvíjející se od vnímání homoparentality jako něčeho zvláštního a nemyslitelného k jejímu uchopení jako příkladné paradigmatické ilustrace rozmanitosti a (re)konstruovanosti postmoderních podmínek příbuzenství, kdy se modely rodičovství jeví - spíše než jako přirozeně a jednotně habitualizovaný model - jako směsice experimentu, pastiche a nostalgie (Weeks 2001). Neheterosexuální rodičovství dokládá proces (vy)nalézání nových forem a vzorců intimacy, peroucích se (obrazně) o místo a význam. Stacey dokonce mluví o unikátním experimentu, ve kterém g/l rodiny ztělesňují řadu změn, které zejména v posledních desetiletích instituci rodiny provázejí a z nichž těmi nejčastěji jmenovanými jsou: odkládání manželství do pozdějšího věku, formování nových vzorců intimacy, rozvolňování tradičních genderových rolí či nárůst nesezdaných soužití (Stacey 1996).[3] Takzvaná přirozená laboratoř g/l rodin poskytuje ideální podmínky k prozkoumání osvojovaného charakteru genderu, sexuality, identity, tak jak jsou ustavované skrze každodenní praktiky sociálního jednání.

2.

Výzkum g/l rodin zároveň není jen bádáním akademickým, ale nese i politické konsekvence s konkrétními dopady na rodinnou a sociální politiku. Pierre Bourdieu tematizuje propojení instituce rodiny s institucí státu, který z pozice své autority určité formy rodiny podpírá a jiné upírá (1998). Rodina je dobře střeženou fikcí, jejíž mytizované obrazy drží pohromadě celá řada partikulárních předpokladů. Ideologická východiska a před-porozumění svazují či vedou intelektuální konceptualizace tohoto tématu ve vědě (Stacey, Biblarz 2001).

3.

Již dříve zmíněné praní se o význam probíhá mimo jiné právě prostřednictvím společenskovedních konceptualizací tématu vedených z různých pozic, které si nárokují pravdivé zvýznamnění tohoto fenoménu. Rešerše společenskovedních interpretací g/l rodičovství bývají strukturovány podle různorodých kritérií: (1) chronologicky se snahou uchopit proměnu charakteru výzkumů a jejich zjištění v čase, (2) podle disciplín jsou členěny nejčastěji na psychologické a sociologické, (3) podle ideologických východisek na obhajující pro a diskreditující proti a (4) podle předmětu zájmu na ty, které jsou zaměřené na výzkum dětí, a ty, které se soustředí na kvalitu partnerského vztahu a fungování rodiny jako jednotky. Odkazování na existující výzkumy nemá v tomto textu nabídnout žádný z takových zastřešujících příběhů výzkumnictví na tomto poli, ale slouží jako referenční rámec legitimizující zjištění vlastního výzkumu, a to zejména v druhé polovině textu, kde se zabývám genderovou strukturou g/l rodin v konfrontaci s normativním ideálem heterosexuální rodiny.

4.

V tomto textu mi jde o zvýznamnění g/l rodin jejich umístěním ve dvou typech referenčních rámců obydlených typifikovanými a stereotypizovanými aktéry a vztahy. Prvním z nich je rámec gay a lesbické komunity, potažmo hnutí, a druhým diskurz o rodině umístěný v širší genderové struktuře společnosti. Oba referenční kontexty používají ideální a idealizované normativní předlohy jednání a identifikační vzory, vůči kterým jsou gay a lesbické rodiny nejen poměřovány, ale co je důležitější: se kterými se tyto rodiny samy reflektovaně srovnávají. Zajímalo mne tedy, jak se zejména lesbické ženy žijící v g/l rodinách srovnávají, poměřují a střetávají se dvěma stereotypy: lesby či gayové na straně jedné a takzvaně normální rodiny na straně druhé.

5.

Při psaní textu jsem vycházela z dat získaných kvalitativním etnografickým výzkumem v deseti českých rodinách, v naprosté většině (9) šlo o rodiny lesbických matek.^[4] G/l rodinu jsem ve výzkumu chápala v širším smyslu, jako zahrnující dvě z forem, které se v rámci homosexuálního rodičovství nejčastěji rozlišují. Jednalo se o páry vychovávající společně děti z předchozího heterosexuálního manželství jedné z partnerek / jednoho z partnerů (6 rodin) a ve čtyřech případech o lesbické páry, které získaly dítě či děti v asistované reprodukci spermatem anonymního dárce. První výzkumná rodina, do které jsem se později opakovaně vracela, byla oslovena po diskusi na téma lesbického rodičovství, pořádané g/l občanským sdružením STUD. Moje aktivní participace v tomto sdružení, a tedy fakt, že jsem informantkám nebyla úplně neznámá, sehrála v pozitivní odezvě na výzvu k účasti na výzkumu nezanedbatelnou roli. Kontaktování dalších rodin probíhalo metodou sněhové koule neboť se ukázalo, že některé lesbické páry nejenže vědí o jiných párech a rodinách, ale udržují s nimi aktivní přátelské vazby. Realizace

samotného výzkumu zahrnovala polostrukturované rozhovory, ve většině případů s oběma partnerkami/partnery, ve čtyřech případech za přítomnosti dítěte (dětí). [5] Rozhovory obvykle probíhaly přímo v rodinách, což také dávalo možnost k zúčastněnému pozorování. V devíti případech se jednalo o rodiny žijící ve velkých městech nad 400 000 obyvatel. Rozhovory byly nahrávány a později doslovně přepsány. Naše vlastní pozorování, postřehy a bezprostřední interpretace byly zaznamenány ve formě terénních poznámek. Tyto poznámky a přepisy pak byly hlavními zdroji dat pro pozdější analýzu a interpretaci, ve které jsme se s kolegyní (společně i každá sama) snažily třídit a uspořádat jednotlivé významové struktury, přičemž jsme se opíraly (aniž bychom snad ztratily vlastní půdu pod nohama) o již existující výzkumy a konceptualizace g/l rodičovství zejména z angloamerického kontextu.

"Jaká je vlastně definice lesby?"

6.

Lesbická rodina nese ve svém názvu zařazení do dvou stereotypních schémat. Ať už se rodiny samy označují za lesbické či nikoli, g/l komunita, subkultura či hnutí, tvoří v narativech rodin jeden z referenčních rámců. Vyprávění jsou vedena nejen z určité pozice, ale také určitým jazykem, a právě pojmenování a označení aktérů g/l komunity (a také pojmenování, která slouží jako distancování se od těchto aktérů) mi budou sloužit jako výchozí bod pro tuto podkapitolu.

7.

Otázku "Jaká je vlastně definice lesby?" mi paní Jitka položila bezprostředně poté, co jsme téma v rozhovoru zavedly ke gay a lesbické komunitě. Pojmy lesba i komunita byly přítom aktérkami v této rodině vnímány spíše negativně, což se později ukázalo být charakteristické i pro vyprávění, které jsme slýchaly v jiných rodinách. Rodina Jany a Ivy však představovala ve své pozici určitý vyhraněný typ.

8.

Ačkoli paní Jitka žije pět let ve vztahu se svojí partnerkou Irenou a společně vychovávají dvě děti, které se do tohoto vztahu plánovaně narodily a kterým je paní Jitka biologickou matkou, sama by se, jak řekla, za lesbu neoznačila. Pro charakteristiku lesby tedy jako by primární nebyla sexuální orientace ani žitý partnerský vztah s jinou ženou. Podívejme se nyní na to, co pro paní Jitku a Irenu lesbičtví znamenalo a jaký obraz měly při svém *vymezení se vůči* němu na mysli.

Já si sama o sobě nejsem jistá, jestli jsem vůbec lesba. Jednak si tak nepřipadám vzhledově, a i mě to trochu uráží. Já bych to o sobě někomu jinému neřekla. Styděla

bych se. (...) Ty holky mi připadají jako poddruh, který není mužem ani ženou. Prochází vnitřním bojem. (...) Ta lesba patří na ose už blíže k těm transsexuálům, je rozpolcenou osobností. (Jitka)

9.

Lesbickou ženu paní Jitka popisovala jako muže chyceného v ženském těle, které se snaží zapírat volným oblečením, přičemž skutečnému muži zůstává vždy jen směšnou napodobeninou. Lesbická žena není jen charakteristikou vzezření ale má i "vyloženě lesbická gesta". Adjektiva jako "typický", "klasický", "vyložený" nebo "jasný" byla nezbytnou součástí Jitčina vyprávění o lesbách, mužství a ženství, protože právě stereotypní kategorizace nám umožňují tyto entity uchopit se zdánlivou samozřejmostí.

Kouřit se dá žensky a chlapsky... Kouření není prostě stejné. Sedět se dá žensky a chlapsky, oblíkat, vyslíkat se dá žensky, chlapsky, všechno prostě se dá dělat jinak. (Jitka)

10.

Podle paní Jitky by ženy měly dělat věci žensky, a dělají-li je mužsky, je to vnímáno jako deviace, nedostatek či handicap. To kontrastuje s interpretacemi jiných žen, které používaly prisvojení a přeznačení mužskosti jako akt emancipace a posílení.

Kouřím, no a co? Nekouřím jako dáma a ani tak nevypadám, ale proč to musí znamenat, že kouřím jako chlap? Kouřím a dává mi to pocit svobody. (Dana)

11.

Některé ženy mluvily o mužském vzhledu a chování jako o jedné z fází přijímání ženství a (homo)sexuální orientace. Srovnání a vyrovnávání se se stereotypními obrazy gayů a lesbických žen, nebo šířeji gayství a lesbictví, vystupovalo i ve vyprávění paní Inge, kde je zasazeno do prostředí gay a lesbických barů.

Když vidím ty holky... [v barech] vidíš takový ty ztracený duše, tak je ti jich líto. Já jsem takovej citlivej člověk (...), tam jsou fakt takový lidi, některý opravdu chudáci. (...) Říkám si: "Ty jo, co já tady dělám?" Tam jsou vlastně buď ty cikánky, nebo takový ty bouchačky v těch kožených bundách. (Inge)

12.

Inge se v uvedené citaci také distancuje od stereotypu lesby reprezentované opět maskulinní ženou (bouchačkou), ke které přiřazuje další, v této souvislosti také stigmatizující, označení "cikánka". Jinou kontextualizaci lesbictví představuje zobrazení v médiích.

Dřív jsem měla pocit, že se v televizní obrazovce nemůžou ukazovat žádný vošklivý ženský a říkat "já jsem lesba", když prostě já se s nima pak nemůžu identifikovat.
(Zuzka)

13.

Všem čtyřem zmíněným citacím je společná stereotypizace lesbictví skrze vizuální image mužsky vypadající spíše ošklivé lesby. Tento obraz je také specificky dramatizován jako role a jevištěm pro tuto dramatizaci je prostor gay a lesbické komunity. Komunita je vnímána jako uzavřené sociální společenství s atributy podzemního tajného spiklenectví obklopujícího společné stigma. "Naopak, myslím, že je to špatný, že se ty lidi tak nějak uzavírají hodně do těch komunit, je to blbost" (Ivana). Je pozoruhodné, že toto pojetí homosexuální komunity bylo příznačné pro ženy, které o vlastním lesbictví či sexuální orientaci mimo kontext nejbližších a důvěrných osob (ať už to byla vlastní rodina, rodiče, širší příbuzenství nebo přátelé) nemluvily a v některých případech se zde (nejčastěji v kontextu zaměstnání) záměrně prezentovaly jako heterosexuální. Předpokládala bych, že tyto ženy budou vyhledávat situace a prostředí, kde je to, co jinak zůstává skryto, pozitivně přeznačeno, a tedy uznáno, respektováno a normalizováno. Takovým místem a časem bývá obvykle prostor g/l komunity. Navštěvování barů a klubů však většina respondentek nepovažovala ani za instituční formu zábavy, ani za příležitost či možnost k hrdému přihlášení se k jednotné komunitě či identifikující kategorii.

14.

Jestliže byla komunita ve vyprávěních zmiňována pozitivně, bylo to spíše v kontextu vzpomínání na to, jak věci bývaly. Odtud lze snad také sledovat onen domnělý podzemní charakter komunity, která do devadesátých let opravdu ve formě oficiálních institucí neexistovala. Dnešní působení těchto institucí představuje kromě prostoru setkání, seznámení, konzumu a zábavy také ambici nárokovat si legislativní změny a opatření ustavující práva g/l minority. Ani k těmto aktivitám nenajdeme u konverzačních partnerek jednoznačně pozitivní postoj a ve dvou případech ženy zastávaly myšlenku jakési emancipace shora, když volaly po veřejném přihlášení se k homosexualitě ze strany některých mediálně známých osobností, zatímco normálnímu obyčejnému člověku (jako jsou ony samy) může podle jejich názoru publicita spíše uškodit jako stigma.

15.

Jiné vnímání komunity bychom našly u paní Lucie a Marty, které se v tzv. gay a lesbické komunitě aktivně angažovaly nebo angažují. Toto zapojení bylo v obou případech motivováno také profesí, která dávala oběma ženám příslušné dovednosti a vědění, které mohly ve svých aktivitách pro g/l hnutí zúročit. Podílení se na politicko-aktivistických formách gay a lesbického hnutí bylo těmito ženami vnímáno jako

prestižnější, zároveň bylo stejně jako v předchozím případě častěji vzpomínkou umístěnou do minulosti nebo něčím, co se minulostí brzy stane.

A potom, potom jsem toho trochu nechala, právě kvůli Tomášovi. Nechtěly jsme, aby měl nějaké potíže, já nevím, třeba nějaké ústrky od spolužáků. A tak nějak vůbec jsme potom měly jiný starosti, takový ty materiální, musela jsem spíš pracovat. (Lucie)

16.

Dosud jsem se v textu zabývala obrazem negativně vnímaného stereotypu lesby, který aktérky sdílejí s většinovým vnímáním a který ve většině případů neusilují rehabilitovat alternativním a pozitivnějším přeznačením. V průběhu rozhovoru v rodině paní Jitky a Ireny mne překvapil moment, kdy se paní Irena nazvala feministkou, vnášejíc tak do diskurzu další typ označení. I v tomto případě mělo označení "feministka" atributy negativního stereotypu, ale na rozdíl od stereotypu lesby, byl tento ostouzený obraz rehabilitován a reformulován, aby tato kategorie poskytla možnost identifikace. Tomuto přeznačení můžeme porozumět v kontextu profese paní Ireny. Práce byla pro paní Irenu důležitou statusotvornou institucí a její prestižní a ceněné zaměstnání jí propůjčovalo obraz ženy s kariérou ve sféře primárně vyhrazené spíše mužům.

Irena: Musím dát zapravdu všem feministkám, že prostě úloha ženy je úplně jiná než vařit chlapovi večeři a prát ponožky a ...

Jitka: Ty ponožky si mohla vynechat ... to už je moc ostré.

Irena: Nelíbí se mi, že ta role feministky ve společnosti je zakořeněná tak obráceně, že oni si myslí, že feministka si nenechá otevřít dveře, že feministky chtějí pracovat u soustruhu, v dole nebo jezdit s traktorem. Ti chlapi to vždycky tak prezentují, že to jsou jako ty mužatky tyhle feministky.

17.

Feministka je na konci citace stereotypizována jako mužatka (obdobně jako lesba), paní Irena však tuto prezentaci odsuzuje jako nesprávnou a feministku (a sebe samu) pozdvihuje na ženu s ambicemi většími než vařit a prát.

18.

Následující citace odkazuje k práci nejen jako k profesi, ale také jako ke každodenní aktivitě, která v sobě zahrnuje aspekt dramtizace jako záměrného a zaměřeného performativního vyjádření, které je inscenováno s ohledem na jiné sociální aktéry. Práce zde slouží k normalizaci a zařazení na straně jedné a k distancování se od předjímané stereotypizované jinakosti lesbictví manifestované držením se za ruce na straně druhé.

Jitka: Tady nepřišly nějaké exhibicionistky, které se tady budou vodit za ruku. Záměrně sme na to dávaly pozor a přicházely sme tedy do obce s tím, že budou, můžou být problémy, takže ještě víc se musíme chovat slušně. To sme si dávaly enormně pozor, než tu babičku jsme pozdravily nahlas a hlavně tady pomohlo to, že my sme si postavily ten dům a samozřejmě jako celá obec, tak jako obyčejní a ještě komunisti, žijou nějakým stylem a přijdou nějakí přistěhovalci z Brna, co maj prachů . (...) A nám pomohlo hlavně to, že abysme si tady postavily ten dům, tak sme celý rok pracovaly od jara do zimy na té zahradě...

Irena: ... a makaly jak mouřeníni. Fakt jsme tady chodily soboty neděle, tak ti křesťané chodili na procházky, ty rodiny, a my sme tady byly v tom prachu a celý rok jsme tady pracovaly.

Jitka: Celý rok jenom v montérkách.

19.

Oproti klasickému lesbictví vymezovala paní Jitka ženství, které je na rozdíl lesbictví uchopeného negativním stereotypem maskulinní hrubé lesby ilustrováno pozitivním idolem, v tomto konkrétním případě osobou Dagmar Patrasové. "Máme ji moc rády. Jinak ji většina leseb nesnáší. Od té doby, co máme děti ji zbožňujeme. Je hrozně sexy, strašně sexy. Vypadá výborně na svůj věk" (Jitka). Tento idol tedy slouží i jako forma distancování se od stereotypního lesbictví, když tvrzení, že většina leseb Patrasovou nesnáší, v sobě implicitně obsahuje také sdělení, že respondentky nejsou jako většina leseb. Patrasová je oceňována jako takzvaně *sexy*, což bylo slovo, které ve své negaci později při vypravování se na společnou procházku Jitka použila při komentování Irenina vzhledu v šustřákových kalhotách. Označila ho jako "strašně asexuální", což však bylo v kontextu vycházky do lesa tolerováno. Obdobně jako při stereotypizaci lesbictví je i zde kategorie ženství primárně určena vzhledem, který konvenčně přitakává ženství performovanému namalovanými nehty, sukněmi, make upem a dlouhými vlasy. Patrasová zároveň reprezentuje úspěšnou emancipovanou ženu s kariérou založenou na dětském showbyznysu, čímž stvrzuje a zároveň posvěcuje ženskost tím, co je pro ženskou roli vnímáno jako zásadní a určující, tedy mateřstvím a péčí o děti.

"Rozdělený role mezi náma moc nejsou"

20.

V první části textu jsem se snažila ukázat, jak se konverzační partnerky poměřují a konfrontují se stereotypem lesbictví. V následující části se budu věnovat jinému stereotypu či normě a tou je představa takzvané správné tradiční nebo ideální rodiny. Tradiční rodinou zde rozumím nukleární rodinu složenou z heterosexuálního manželského

páru a ideálně dvou dětí v závislém věku, rodinu, kde otec chodí do práce a matka zůstává doma s dětmi.

21.

Ideál rodiny vystavěné na genderovaném modelu komplementárního mužství a ženství byl od začátku také součástí výzkumů g/l rodičovství. Zejména pro první výzkumy je typická obava z toho, zda bude gay nebo lesbický pár schopen poskytnout přiměřené vzory mužských a ženských rolí, které jsou tradičními očekáváními stále považovány za jediné zdravé rozdělení rolí v rodině (Stacey, Biblarz 2001; Tasker, Golombok 2002). Role maskulinní je se samozřejmostí přirozeného vázána na osobu biologického muže a role femininní na biologickou ženu. Jinakost a vzájemná doplňující funkce mužského a ženského těla i jednání je jednou ze základních struktur našeho habitu, která se promítá i do vztahů a organizací, které primárně rodinné nejsou. Je potom logické, že máme snahu tuto komplementaritu hledat (a nacházet) i v rodinách a párech tvořených dvěma osobami stejného pohlaví. Odtud rozšířený názor, že v homosexuálním páru vždy "jeden (jedna) dělá ženskou druhý (druhá) chlapa". Jednou z interpretačních perspektiv, které lze na toto "dělání" uplatnit, je rozlišení takzvaného biologického a sociálního rodičovství. Ve většině rodin byla jednou ze základních oblastí rozlišení povinností a rolí v rodině sféra péče o dítě (dětí). Status biologické matky přitom určoval prioritní kompetence v péči o dítě zejména v ranném věku, když biologická matka zůstává s dítětem na mateřské dovolené.

Dávám prostor Janě, aby s dětma měla užší kontakt. Mně na nich taky záleží, nejsem teta, co s něma bydlí, jsme prostě dvě matky. Ale dávám prostor Janě, když děti někoho potřebují, v tomto je ta role jasně rozdělená. Co se týče toho chodu domácnosti od starání se o zahradu, o auta, kdo umývá zem a kdo vaří, tak tam je to takový úplně rovnocenný. (Irena)

Jedna věc je stejná a ta se nezmění, když dítě zabřečí, když dojde jakoby na lámání chleba, tak matka je ta, která musí vždycky. Kdežto ten druhý partner je ten, kterej může, když má dobrou vůli. Ale ty prostě musíš. (Pavla)

22.

Citace odkazují k povinnosti biologické matky na straně jedné a případné ochotě partnerky ji zastoupit na straně druhé. Paní Irena mluví o "dávání prostoru", které bychom mohli reformulovat jako delegování kompetencí. Při vyjednávání či aktivování účasti sociální matky se zdá být rozhodující její participace ve veřejné sféře, její zapojení na trhu práce. Biologické matce obvykle není prostor k péči o děti třeba dát, neboť v něm symbolicky i fyzicky dominuje od samého začátku. Partnerka, která zůstává s dítětem doma, zastává nejen péči o děti, ale také většinu každodenních úkolů a povinností spojených s chodem domácnosti a obvykle to považuje za spravedlivé. Partnerka pracující mimo rodinu je z těchto povinností omlouvána, což není legitimizováno přirozeností, ale

faktem, že přináší do rodiny více finančních prostředků a není v ní fyzicky přítomná tak často, aby biologickou matku mohla, chtěla nebo musela při každodenním úklidu, vaření či nákupu předběhnout.

23.

Dvojí typ mateřství je přeložen do jazyka každodenního chodu rodiny, v samotném oslovení obou matek dítětem. To, co je v heterosexuálních rodinách samozřejmostí, stává se v neheterosexuálních rodinách opět předmětem vyjednávání a reflexe.

Furt jsme si říkaly, co budeme. Jako dvě mámy, nebo jako co? Potom si pamatuju, jak jsem stála na tý chodbě v porodnici a vzala jsem Matouše a takhle jsem ho dala před Janu a říkám: "Koukej, to je tvoje druhá máma." A moje matka se úplně oklepala a řekla: "No to se bude muset nějak vyřešit. (...)." Jana z toho byla úplně špatná a já jsem byla tenkrát taková nebojovná, nechtěla jsem si nechat kazit ten pocit a něco řešit, tak jsem mlčela. Jana pak říkala, že si stejně jako máma nepřijde, že si přijde jako rodič a ne jako matka, že matku má člověk jenom jednu. A tak z toho nějak vyšla ta teta. (Pavla)

24.

Citovaný pár Zuzky a Pavly se na radu psycholožky rozhodl pro označení "teta", které i zpětně hodnotí jako funkční zejména v kontextu samotné rodiny, v situacích, kdy se role tety objeví v jiném kontextu než jako sociální matka; je však třeba tuto roli od role ostatních tet odlišit. Například ve školce odmítal syn Matouš oslovovat pečující personál teto, právě protože je pro něj toto označení naplněno jinou rolí.

25.

Tak jako "teta" v některých rodinách, je-li pojmenováním matky, překračuje obvyklou roli tety, tak naopak "tatínek", který není podepřen aktivovanou rolí ze známého kontextu, se stává jen pojmenováním pro svého nositele. Ilustruje to následující citace.

A jednou byla [dcera] zmatená, viš na tý chalupě. Tam přijel tatínek od jednoho malého chlapečka, tříletýho, se kterým se kamarádila a ten kluk na něj volal: "Tati podívej, jak jsem to namaloval." Ona [dcera] tam taky něco tvořila a nevěděla, jak se ten tatínek jmenuje, tak na něj taky zavolala: "Tati, podívej." (Zita)

26.

Některé páry preferovaly oslovovat tzv. sociální matku křestním jménem a pouze biologickou matku slovem "matka". To se týkalo hlavně rodin se staršími dětmi z předchozích manželství. Ve dvou rodinách partnerky zvažovaly variantu, kdy by dítě oslovovalo obě ženy jako matky. Konkrétní pro a proti, která hrála při jejich rozhodování roli, byla vždy z významována s ohledem na předjímané reakce okolního publika (děti a

rodiče na hřišti či pískovišti, lidé na úřadech a v obchodech). V jedné z rodin bylo uvnitř rodiny tolerováno, když dcera oslovovala jednu z matek "táto", zatímco mimo zákulisí rodiny bylo toto oslovení považováno s ohledem na publikum za nežádoucí.

27.

Anticipace pohledu a reakcí různých typů publika ilustruje také kontextovost, s jakou jsou diference rolí v g/l rodinách prezentovány. Pár, který se při prvním výzkumném rozhovoru prezentoval jako rovnostářský, o rok později, procházející krizí, otevřeně komentoval nevyhovující nerovné rozdělení péče o dítě a domácnost. Otevřené diskutování o problému v páru následně vedlo k dohodě tyto role obrátit. Jestliže v neheterosexuálních rodinách postrádá diference rolí své biologické posvěcení, stává se daleko více předmětem vyjednávání. Před outsidersy bývá nerovné rozdělení rolí partnerem, který nese větší zátěž, omlouváno a interpretováno jako funkční nebo někdy i skrýváno. Krize ve vztahu nebo rozchod však dávají volnost ke kritice partnera, negativnímu přeznačení situace, která je vnímána jako utlačivá.

Rozdělení role mezi náma moc nejsou. Asi. A už mě to začíná trochu unavovat. Já bych někdy vítala, kdyby byly rozděleny. Mám chvilka pocit, že už mě nebaví být ta emancipovaná a feministická lesba bez rolí. Někdy bych prostě chtěla říct: "Tak ale tohle udělej ty víc, jako jak to může říct ta ženská." A chlap řekne: "Proč bych to měl dělat?" a já řeknu: "Protože jsi chlap." (Pavla)

28.

Vybraná citace prozrazuje, že stereotypní rozdělení mužsko-ženských rolí, povinností a kompetencí není možné vnímat jen jako utlačující a omezující model, ale nese v sobě také aspekt konejšivé jistoty, předpověditelnosti a ochrany. Genderovaná polarita bývá zjištěními odborných studií homoparentality zpochybněna a kritizována. Například Kurdek (1995) konstatuje, že v každodenních praktikách gay a lesbických vztahů existuje stereotypní rozložení tradičně ženské a mužské role jen velmi zřídka. Z jeho zjištění vyplynulo, že gay a lesbické páry považovaly za důležitý indikátor kvality partnerského vztahu pocit rovnoměrné distribuce moci uvnitř vztahu (Kurdek 1995). Egalitářský model se stal jakýmsi kánonem, ke kterému se výzkumníci ve svých závěrech opakovaně přihlašovali. Na konci devadesátých let se mu dostává kritiky ze strany amerického etnografa Christophera Carringtona, který jej označuje za daty nepodložený mýtus (1999). Naše zjištění egalitářský mýtus do jisté míry podporují. Takřka všechny výzkumné rodiny považovaly při vyprávění o své každodennosti za důležité se od tradičního rozdělení rolí distancovat a shodovaly se na tom, že dělba práce dle pohlaví v jejich případě nefunguje.

Co mi to povídáte? Ježiš, sme dva chlapi a prostě pochopitelně vykonáváme činnosti takový a takový a prostě tam není jako funkce matky nebo otce. Oba dva, všichni děláme všechno. (Marek)

29.

Toto vymezení se vůči tradičnímu modelu lze interpretovat jako důsledek neustálé reflexe vlastního jednání a jeho referenčního rámce v podobě heterosexuální rodiny. Síla působení tohoto schématu se odvíjí od jeho všudypřítomnosti a nestálého vědomí, že vše odlišné bude vnímáno jako alternativa k tradičnímu rodinnému modelu. G/l rodiny tuto pozici částečně přijímají, ale stejně tak se chtějí prezentovat jako platná alternativa, která ve srovnání s většinovým modelem ob stojí, aniž by jej kopírovala. Nenapodobovat v této souvislosti také znamená být autentický a tato autenticita může být posilována odvoláním se na přirozenost g/l rodičovství. Odtud také snaha některých lesbických žen uplatnit tento nárok na přímou biologickou reprodukci tak, že se oplodněné vajíčko jedné z partnerek implantuje do dělohy partnerky, která dítě porodí.

30.

Genderové role však nejsou volány do pozornosti jen jako dynamika partnerského vztahu rodičů, ale také jako model poskytující identifikační vzorce dětem. Co se týče socializace do genderových rolí, výzkumy dosud nenaznačovaly žádný významný rozdíl. V projektivních psychologických testech se děti identifikovaly v souladu se svým biologickým pohlavím (Tasker, Golombok 2002; Stacey 2001). Děti se také nelišily ve volbě oblíbeného televizního programu, televizního hrdiny, oblíbené hry či hračky, které byly v obou skupinách v souladu s konvenčními preferencemi (Kirkpatrick 1981; Green 1978).

Mám tady Aspekt, že jo, "Nerodíme se ženami, stáváme se jimi" a všechno jsem to všechno podrobně četla, zrovna právě před porodem jsem si říkala, tak si přečtu ještě Aspekt tady vo tom, fakt já jsem ten názor změnila. Zrovna u toho Tomáše jsou ty věci některý daný jako mužský. (...) My jsme mu to nevnucovaly. Má i kuchyňku, vidělas ho, že tady vaří. No, ale jak, že jo. A kdo mu to ukázal, že má mlátit do modelíny kladivem? Jemu byl rok a půl, ještě nemluvil, ale už si hučel. Vzal na písku autíčko a v tu ránu s ním začal jezdit. Já vím, to může dělat i holka, ale kdo ho učil držet třeba pokličku jako volant a lítat po bytě a řvát: "Nabourám, nabourám." Kdo ho to učil? (Pavla)

31.

Zuzka s Pavlou se vůči tradičně genderovanému modelu rodiny vymezovaly kriticky, sympatizovaly s feminismem, tak jak si jej interpretovaly z četby u nás dostupné literatury, nejčastěji zprostředkované slovenským feministickým časopisem Aspekt. Příklad této rodiny podporuje zjištění, které shrnuje Stacey, když tvrdí, že určité jemné rozdíly byly zaznamenány v případě rodin lesbických matek, kdy se zdá, že tyto matky u svých dcer tolik úzkostlivě nelpěly na genderově stereotypních hrách a hračkách (Stacey 2001). Tyto preference však podle jiných autorek měly jen malý vliv na preference jejich dětí, které volily hračky a aktivity spíše genderově stereotypní (Tasker, Golombok 2002:

5). V rodině Jitky a Ireny obě matky preferovaly hračky a oblékání genderově tradiční a s potěšením nám svěřovaly svou radost z toho, že si jejich tříletá dcera zkouší boty na podpatku, což lze právě vnímat jako osvojování si žádoucího obrazu ženství.

32.

Protože rodiče a jejich vztahy a výchovné strategie nepředstavují jediné nositele vzorů jednání, výzkumy opakovaně zvyznamňují existenci či absenci širších sociálních sítí, které tvoří referenční rámec pro přijetí genderovaných rolí. Neheterosexuální rodiny jsou si možného obvinění z neadekvátní genderové socializace vědomy a mají připraveno vyprávění o patričních vzorech, tak jak to příkladně ilustruje následující citace.

Mařenka, která od narození měla ty dvě ženy, ona ví, že jsou muži a že jsou ženy. Ví, že se berou muži a ženy mezi sebou, vidí babičku, dědečka, vidí, že Tomáš má přítelkyni. Máme morčata, tak vidí, že to je samec a samička. Ona sama rozhodně nemá problémy s tím, že by se neztotožňovala s mužem, s ženou (...). Rozhodně, kdybyste udělaly nějaký odborný výzkum, tak byste věřím zjistily, že její psychologický a sexuální vývoj je naprosto v pořádku. (Lucie)

33.

Tato reflektovaná zakotvenost g/l rodin v širších příbuzenských a přátelských vazbách byla typická pro vyprávění, která jsme slýchaly i v jiných rodinách, korespondující tak se zjištěními Patterson, která dospěla k závěru, že lesbické matky vyjadřovaly (v porovnání s rozvedenými heterosexuálními matkami) větší starost o to, aby jejich dcery měly ve svém okolí možnost interakce s dospělými muži (2000). Obecně lze s ohledem na existující výzkumy tvrdit, že rodiny gay rodičů nežijí sociálně izolovaně, ale udržují živý kontakt jak s generací prarodičů, tak s jinými dospělými příbuznými a přáteli. Lesbické matky také údajně svým dětem po rozvodu umožňují kontakt s otci daleko častěji než ženy heterosexuální (Kirkpatrick 1981).

Závěr: "(Ne)jsme obyčejná rodina"

34.

Britský sociolog Anthony Giddens popisuje reflexivní charakter modernity, kdy jako bychom se jako sociální aktéři neustále ohlíželi přes rameno, abychom viděli, jak jednají ostatní a co tito ostatní soudí o jednání našem. Těchto ostatních zároveň rozlišujeme celou řadu typů, jejichž referenční rámec je pro nás různě silný a různě důležitý. V případě gay a lesbických rodin je tato reflexe patrná právě ve vyrovnávání se s normativním ideálem heterosexuální rodiny.

Tak samozřejmě jsme trochu jiní. To je na první pohled vidět, že jsme jiná rodina. (...). Jako když kdekoli přijdem, nejsme obyčejná rodina, že. Na druhé straně já v tom žiju, pro mě je to samozřejmě, protože v tom žiju. Necítím se výjimečně. Ale jako z vnějšího okruhu je to vidět, že nejsme normální rodina. (Irena)

35.

Matky a otcové z homoparentálních rodin se na sebe dívají i pohledem druhého a dovedou z toho pohledu vnímat jinakost, která se jim z jejich perspektivy obvykle jeví jako normální, přirozená a samozřejmá. Jinakost prvního pohledu se tedy při bližším prozkoumání jakoby rozpouštěla v šedi normality. Pavla, jejíž desetiletý vztah se Zuzkou získal širší publicitu skrze zobrazování v televizi a tisku a díky internetovému serveru lesba.cz, po rozchodu zmiňovala pocit viny ze selhání v roli pozitivního vzoru pro jiné g/l páry.

Mám pocit, že jako lesbická rodina musíme obstát na sto procent, tím je to celý ještě horší. Vůbec si nedovedu představit, že bych na úřadě řekla, že jsem svobodná matka, to spíš řeknu, že jsem lesba a mám partnerku, ale svobodná matka, to bych nemohla. (Pavla)

36.

Vinu za rozpad vztahu přičítala sobě a zároveň reflektovala, že v tomto sebeobviňování zaujímá typicky ženskou roli. Pavla pocítovala svůj nový status svobodné matky s dítětem (bez partnerky) jako stigmatizující nejen před úřady, ale hlavně před svými rodiči, kterým se bála o rozchodu říct. Ve své kategorizaci a vnímání jednotlivých typů rodin se zde shodovala s tradičním majoritním pohledem na párových charakter rodiny, který stigmatizuje například model jednorodičovský. Citace paní Pavly také potvrzuje už například Carringtonem reflektovaný tokenismus g/l párů a rodin, které jsou si vědomy toho, že budou posuzovány a hodnoceny ne jako individuální případy, ale jako reprezentanti specifické skupiny. Toto vědomí pak s sebou nutně nese další posílení snahy obstát a nabízet pozitivní obraz nejen veřejnosti, ale také identifikační vzor pro jiné gaye a lesby.

37.

Ať už je ideál takzvané normální rodiny explicitně artikulován nebo ne, dá se říct, že implicitně je něčím, co je v diskuzi o alternativních rodinách přítomno vždy. Homosexuální rodina přitom není redukovatelná na hru odrážející pravidla heteronormativní genderové struktury, není hrou na něco, imitací, kopírováním originální předlohy (Butler 1991). I přes časté odvolávání se k podobnosti s takzvanou normální, tedy heterosexuální rodinou, g/l rodiny nechtějí být kopií rodin heterosexuálních, naopak usilují o prezentování autentické a plnohodnotné rodinné formy. Tak jako lesbickým

ženám upírá autenticitu jejich stereotypní vnímání jako napodobenin mužů, nechtějí lesbické rodiny vystupovat jako replikace rodin heterosexuálních.

38.

Na příkladu neheterosexuálních rodin lze, jak už jsem naznačila v úvodu, ilustrovat mechanismy normativní a mocenské konstrukce sexuality a jejich reprodukci či popření v individuálních vztazích. Lesbické rodiny balancují mezi stigmatizujícím stereotypem lesby, ze kterého se snaží vymanit, a obrazem autonomní rodiny, která většinový model rodiny nekopíruje, ale plně ob stojí jako rodina dobrá, dobrá zejména v poskytování milujícího domova svým dětem. Dobrá rodina zde také znamená neviditelná rodina, která na sebe nepoutá pozornost zvláštního a zdůrazňovaně jiného. Naše respondentky většinou nebyly hrdými bojovnicemi za práva gayů a leseb obecně ani za práva rodičů a dětí. Jestliže bývá proces přijetí homosexuální orientace popisován anglickým termínem *coming out*, tedy jako jakési vyjítí najevo, pak úspěšnou g/l rodinu můžeme charakterizovat spíše pojmem *coming in*. Gayové a lesby jako by rodinným životem autenticky vcházeli a zapadali do světa ostatních, normálních, očekávaných.[6]

[nahoru]

Poznámky

[1] V textu budu občas místo gay a lesbický používat zkrácenou formu g/l. Toto obecnější označení používám i přesto, že náš výzkum probíhal takřka výhradně v rodinách lesbických.

[2] Tato studie vznikla s podporou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy - výzkumný záměr "Reprodukce a integrace společnosti" (MSM002 1622408).

[3] K novým formám rodinného soužití viz Beck Gernsheim (1995), Možný (2002).

[4] Tento výzkum jsem v roce 2004 realizovala s psychologkou Mgr. Evou Poláškovou.

[5] Pro rozhovory jsme měly připravenou osnovu, která mapovala tři oblasti g/l rodičovství: charakteristiku partnerského vztahu, dítě (děti) a vztahy s širší rodinou a okolím. Pořadí a konkrétní forma kladení otázek byly vždy takzvaně šity na míru konkrétní rodině v průběhu rozhovoru.

[6] Za cenné poznámky a komentáře děkuji anonymním recenzentkám a Judith Halberstam.

[nahoru]

Literatura

- BECK, U. / BECK-GERNSHEIM, E. (1995): *The normal chaos of love*. Cambridge: Polity Press
- BOURDIEU, P. (1998): *Teorie jednání*. Praha: Karolinum
- BUTLER, J. (1991): Imitation and Gender Insubordination. In: D. Fuss, ed.: *Inside/out: Lesbian theories, gay theories*. New York: Routledge
- CARRINGTON, Ch. (1999): *No place like home: Relationships and family life among lesbians and gay men*. Chicago/London: The University of Chicago Press
- GIDDENS, A. (1991): *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press
- GREEN, R. (1978): Sexual identity of 37 children raised by homosexual or transsexual parents. *American Journal of Psychiatry*, 135: 692-697
- KIRKPATRICK, M. / SMITH, C. / ROY, R. (1981): Lesbian mothers and their children: A comparative survey. *American Journal of Orthopsychiatry*, 51: 545-551
- KURDEK, L.A.(1995): Lesbian and gay couples. In: A.R. D'Augelli & C.J. Patterson, eds.: *Lesbian, gay and bisexual identities over the life span: Psychological perspectives*. New York: Oxford University Press
- MOŽNÝ, I. (2002): *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství
- PATTERSON, C. J. (2000): Family relationships of lesbians and gay men. *Journal of Marriage and the Family*, 62: 1052-1069
- STACEY, J. / BIBLARZ, T.J. (2001): (How) does the sexual orientation of parents matter? *American Sociological Review*, 66: 159-183
- STACEY, J (1996): *In the name of the family: Rethinking family values in the postmodern age*. Boston: Beacon Press
- TASKER, F.L. / GOLOMBOK, S. (2002): *Growing up in a lesbian family: Effects on child development*. New York & London: The Guilford Press
- WEEKS, J. (2001): *Same sex intimacies: Families of choice and other life experiments*. London & New York: Routledge

[nahoru]

Kateřina Nedbálková

Kateřina Nedbálková působí na katedře sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, kde vyučuje metodologické kurzy zaměřené zejména na etnografický výzkum. Mezi její odborné zájmy patří sociologie nerovnosti a třídy, sociologie rodiny, intimity a sexuality a studium kriminality, normality a deviace. Je autorkou knih *Spoutaná Rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici* (2006) a *Matky kuráže: Lesbické rodiny v pozdně moderní společnosti* (2012).

E-mail: nedbalko@fss.muni.cz

© Biograf 2005 - <http://www.biograf.org>; casopis@biograf.org
Publikování tohoto textu kdekoli jinde je možné pouze se souhlasem editora Biografu.
Správci webu: Jakub Konopásek a Zdeněk Konopásek
Design a koncepce: Zdeněk Konopásek; grafika Rudolf Šmíd